

УДК 159.9

Бочелюк В.Й.¹, Зуб А.М.²

¹ д-р психол. наук, проф. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. СНЗ-111м НУ «Запорізька політехніка»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ З СИНДРОМОМ ДАУНА (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

Стрімкий розвиток інклюзивної освіти в Україні та її інтеграція до європейського освітнього простору детермінували спрямованість сучасного реформування освіти та новітніх завдань і вимог до навчання та виховання дітей з порушеннями розумового розвитку. Серед таких вимог особливого значення набуває формування спектра їхніх життєвих компетенцій та життєвої компетентності. Також спостерігається збільшення наукового та практичного інтересу до вивчення особистості дошкільників з синдромом Дауна, зокрема їхньої саморегуляції. Зміна контингенту спеціальних загальноосвітніх шкіл позначилась на збільшенні кількості цих дітей не тільки у спеціалізованих, а й у загальноосвітніх навчальних закладах. Як наслідок, невирішеність проблем розвитку дітей з синдромом Дауна в дошкільному віці та відсутність самостійних досліджень проблем їхньої

саморегуляції, сформованість якої вказує на готовність такої дитини до шкільного навчання, й зумовило актуальність дослідження.

Найбільш дослідженими та описаними в сучасній спеціальній психології є проблеми функціонування пізнавальної діяльності та корекції її порушень; виявлення специфіки розвитку просторових уявлень, сенсорного розвитку; розвитку психічних процесів, мислення та мовлення; порушень поведінки та процесу соціалізації дітей з розумовою відсталістю (І. Баскакова, Л. Борщевська, М. Гнєздилова, Д. Ісаєв, В. Ковальова, А. Обухівська, В. Петрова, В. Пінський, В. Синьов, Н. Стадненко, О. Хохліна, Ж. Шиф та ін.). Достатньо розгорнутий характер містять дослідження специфіки психічного розвитку дітей з синдромом Дауна. Зокрема, констатується варіація недорозвинення пізнавальної діяльності їхнього мовлення (А. Альохіна, М. Беркетова, Г. Ворсанова, І. Демидова, П. Жиянова, Р. Ковтун, Т. Медведєва та ін.); нестійкість афективної сфери – від в'ялості, апатії до розгальмованості, збудливості (Н. Тертична, Г. Головань); надмірна здатність розконцентровувати увагу (К. Давиденкова, І. Ліберман, А. Кошелева та ін.); затримка розвитку статичних і локомоційних функцій, різних видів моторики, особливо дрібної (М. Беркетова, Р. Ковтун, П. Лаутеслагер, О. Мозолок-Коновалова та ін.); значне відставання у розвитку активного мовлення при відносно збереженому його розумінні (Р. Ковтун, S. Buckley, G. Bird та ін.).

Теоретичний аналіз психологічних та педагогічних наукових досліджень підтверджує наявність результатів досить широкого й поглибленого вивчення різних проблем, явищ, функцій, утворень як складових змісту саморегуляції такими вченими та представниками різних теоретичних шкіл як А. Бек, М. Бернштейн, В. Бех, Л. Виготський, Б. Зейгарнік, В. Калін, Дж. Келлі, О. Конопкін, К. Левін, О. Леонт'єв, А. Маслоу, К. Мілюхін, К. Роджерс, С. Рубінштейн, З. Фрейд, М. Ярушкін, В. Ядов та іншими. На жаль, спеціальних самостійних досліджень проблеми здатності до саморегуляції в дошкільному віці в психологічній науці немає, за винятком наукових здобутків в психологічних роботах вікової та педагогічної психології М. Й. Боришевського, П. Р. Чамати, в спеціальній психології – Н. О. Макаrchук, О. А. Прокопенко.

Саморегуляція з погляду когнітивно-поведінкового підходу визначається положеннями про те, що більшість поведінкових проблем є наслідком недоопрацювання або «пропусків» у навчанні та вихованні; між поведінкою людини та оточуючим її середовищем існують реципрокні взаємини; випадковий досвід залишає більш помітний відбиток на особистості, аніж вплив традиційної моделі «стимул-реакція»; моделювання поведінки являє собою одночасно і навчальний, і психотерапевтичний процес (А. Бек, Дж. Бек, А. Еліс, Дж. Келлі та ін.).

Представники гуманістичного підходу (Ш. Бюллер, С. Джуард, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл та ін.) вбачають в психічній саморегуляції гармонізацію людиною своїх внутрішніх і зовнішніх відчуттів у ставленні до самої себе та світу, що оточує її. Результати вивчення та розробки проблеми внутрішньої регуляції або саморегуляції з позиції суб'єктного підходу представлені у роботах М. Бернштейна, У. Кенона, О. Конопкіна, Ш. Надирашвілі, Й. Фейгенберга, В. Ядова, М. Ярушкіна та інших, які досліджували даний феномен з погляду розуміння й пояснення загальних закономірностей побудови та реалізації людиною власної довільної активності. Існують сучасні дослідження особистісної саморегуляції підлітків з порушеннями розумового розвитку.

Прибічники діяльнісного підходу визначають передумови до розуміння активної суб'єктивної позиції особистості в регуляції власної діяльності, за яких саморегуляція виступає цілісною системою, що представлена наявністю у суб'єкта мети власної довільної активності, моделі значущих умов діяльності, системи критеріїв успішної діяльності, інформації щодо реально існуючих результатів, оцінки відповідності реальних результатів критеріям успіху рішення щодо необхідності та характеру корекції діяльності (О. Леонтьєв, О. Конопкін, Н. Круглова, В. Морсанова, О. Осницький та ін.).

У свою чергу, особистісний підхід, реалізуючи принципи гуманістичної парадигми в науці, передбачає орієнтацію в організації діяльності на особистість як ціль, суб'єкт, результат та головний критерій його ефективності (І. Бех, Л. Виготський та ін.).

З огляду на вищевказане, виявлено, що проблема саморегуляції обумовлюється невирішеністю в теоретико-методологічному та прикладному аспектах суперечностей між відсутністю в спеціальній психології чіткої взаємоузгодженої системи критеріїв і показників ефективності становлення особистості розумово відсталої дитини у дошкільному віці. Йдеться про формування її психічної діяльності, з одного боку, та відсутність методологічної системи досліджень і прикладних технологій формування її здатностей до саморегуляції – з іншого. Як наслідок, вирішення проблеми формування здатності до саморегуляції у дошкільників з синдромом Дауна слугуватиме теоретико-методологічним підґрунтям для створення ефективних корекційно-розвивальних технологій формування саморегуляції особистості такої категорії дітей дошкільного віку, що сприятиме формуванню їх психолого-педагогічної готовності до навчання у школі, шкільної успішності, виробленню життєвої компетентності цих дітей.

Вітчизняна та зарубіжна наука має відомості стосовно людей з синдромом Дауна, які носять достатньо розгорнутий характер. Зокрема, спостерігається популяризація результатів здебільшого біологічних та клінічних досліджень цього синдрому. Також останнім часом зросла і

кількість психолого-педагогічних досліджень. Йдеться про виявлення особливостей психічного розвитку дітей з синдромом Дауна, визначення особливостей розвитку їхньої дрібної моторики та констатація специфіки їхньої пізнавальної діяльності. Основна увага вітчизняних науковців приділяється дослідженням стану функціонування інтелектуальної діяльності дітей з синдромом Дауна.

Проблема вивчення людей з синдромом Дауна довгий час була прерогативою медичної науки, оскільки важливого значення мають біологічні фактори в оцінці інтелектуальних здібностей цих дітей. Підставою для виділення цієї категорії дітей в окрему нозологічну підгрупу, їх соціальна ізоляція ґрунтується на стереотипах медичної практики, поряд з нівелюванням об'єктивних психологічних оцінок їх інтелектуального розвитку.

Отримані в першій половині XX сторіччя результати спостережень і тестування інтелекту дітей з синдромом Дауна дозволяють стверджувати, що у своїй більшості вони мають глибокі порушення розумового розвитку. Відображенням поглядів більшості фахівців на проблему навченості дітей з синдромом Дауна можна вважати думку відомого лікаря Ж. Лежена, висловлену в середині 70-х рр. XX ст. в журналі «Психологія сьогодні» про те, що жодна така дитина не має достатнього для навчання IQ.

Нагальність цієї проблеми та відсутність її ґрунтовного наукового висвітлення в сучасній спеціальній психології й зумовило вибір теми наукового дослідження: «Психологічні основи формування здатності до саморегуляції дошкільників з синдромом Дауна».